

ASPECTE ALE REORGANIZĂRII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC DIN BIHOR ÎN CONTEXTUL MARI UNIRI

Radu Milian*

ASPECTS OF THE REORGANIZATION OF ROMANIAN EDUCATION IN BIHOR IN THE CONTEXT OF THE GREAT UNION

Abstract

After the outbreak of the First World War, and especially after Romania's entry into war, the situation of Romanian education in the Austro-Hungarian monarchy deteriorated significantly. Increasing political pressures are also being added to endowment and staffing issues. The end of the war does not solve the problems of economic and personnel nature, but brings official recognition of the Romanian language as a teaching language to the Romanian schools. After the break-up of the Austro-Hungarian monarchy and the unification of Transylvania with Romania, a process of reorganization on the national basis of the Romanian education in Bihor begins. The process takes place gradually, during the years 1921-1924, until full integration into the integrated school system of the Romanian kingdom.

Keywords: School, Reorganization, Union, Confessional education, Romanian education

I. Situația școlii la debutul anului școlar 1918-1919

Problemele politice și militare generate de război au făcut ca procesul de învățământ să se desfășoare cu dificultate. Pe perioada războiului, numeroase școli au rămas închise, dar și în cele care și-au continuat activitatea s-au resimțit din plin greutatea materiale și lipsa personalului. Numeroși învățători și profesori, dar și o mare parte din elevii înscriși la cursurile superioare au fost concentrați, unii ajungând pe linia frontului. Incertitudinile legate de sfârșitul războiului, provoacă o stare tensionată, recunoscută ca atare și de comisarii imperiali trimiși să supervizeze procesul didactic. Luările de poziție critice apar tot mai des în ședințele consiliilor profesionale. La Institutului Pedagogic Regal Greco-Catolic de Nagyvárad – Oradea Mare, de exemplu, cu ocazia ședinței consiliului profesoral din 7 februarie 1918, în care este prezent comisarul imperial Féglássy Ferenc și directorul institutului pedagogic Gh. Miculaș, profesorii se plâng de lipsa cadrelor didactice pentru o serie de catedre și greutatea întâmpinate în viața de zi cu zi, cu toate că unicul punct pe ordinea de zi a fost ordinul *Înaltului Minister r.u. de culte și instrucțiune publică* din 2 ianuarie 1918, nr. 7, în problema cursurilor pregătitoare pentru elevii ostași. Ordinul se referea la asigurarea cursurilor pt. elevii concentrați. Institutul avea doi elevi concentrați. După discuții aprinse, se acceptă ca să se organizeze cursuri pregătitoare cu aceștia în vederea examenelor. Cursurile pregătitoare necesită efort suplimentar din partea profesorilor, datorită lipsei de personal. În finalul ședinței, Comisarul ia cuvântul și spune că apreciază activitatea peste puteri a corpului didactic. Promite că se va face o cerere la Ordinariat să trimită un profesor subsidiar de limba maghiară și istorie de la Gimnaziul superior din Beiuș¹.

Pe acest fond apare și scrisoarea manifest, *Un concept neterminat rămas de la P. Canonic dr. Grig. Pop (+1933)*. Manifestul, descrie starea proastă economică și socială a românilor, care sunt chemați doar să-și verse sângele pentru împărat, dar *sunt lăsați pradă unui neam plin de ură față de români*. Este deplânsă ingerința nepermisă a statului în treburile școlare ale bisericii. Mai mult, autorul sublinia că, în data de 17 iulie 1917, ministrul Cultelor și Instrucțiunii, Adalbert Appony, sub pretextul că vrea să ofere sprijinul statului pentru școlile primare, a trimis Mitropolitului din Blaj o scrisoare prin care i-a adus la cunoștință că a creat o instituție nouă pentru școlile normale din provincie, anume a comisarilor ministeriali stabili, care să controleze zilnic învățământul din școlile românești. Supravegherea era făcută, conform

* Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale, radumilian@yahoo.com

¹ Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale (*în continuare SJANBH*), fond *Episcopia Greco-Catolică Oradea*, inv. 881, dos. 740/1918, f. 40

autorităților, datorită evenimentelor din răsăritul țării, care au apărut concomitent cu *invazia* armatei române. Este vorba, în viziunea ministrului, de atitudine nepatriotică a unora dintre învățătorii greco-catolici, care prin conduita lor îi educă în acest spirit și pe copii, pactizează cu dușmanii țării².

Anul școlar 1918/1919 începe într-o stare de incertitudine. Cele două biserici românești fac eforturi susținute pentru a suplini lipsa învățătorilor și a dotărilor necesare pentru desfășurarea în bune condiții a procesului didactic. Astfel, în data de 10/23 august 1918, este emis ordinul nr. 505/1918, prin care se cere școlilor parohiale, conform art. 91 din *Regulamentul pentru organizarea învățământului*, deschiderea anului școlar 1918/1919 la următoarele date: 2-7 sept. Înscrierile la școală, 8 septembrie sfințirea școlii iar 9 sepr., începerea cursurilor³. Doar o mică parte din școlile parohiale își vor putea deschide cursurile la data stabilită. Dintre motivele amânării deschiderii anului școlar amintim: lipsa învățătorilor (concentrați, morți în război, posturi vacante pentru care nu s-a prezentat nimeni la concurs), folosirea sălilor de clasă pentru oficierea slujbelor bisericești, neînscrierea elevilor la școală din cauza greutăților materiale⁴. În unele cazuri, școlile au fost obligate să cedeze localul școlilor de stat comunale⁵. În data de 16/29 august 1918, episcopul vicar Roman Ciorogariu trimite o circulară prin care cere tuturor parohiilor ca lipsa învățătorilor să fie substituită prin preoțime iar acolo unde nu e posibil, să fie comasate școlile din comunele apropiate⁶. Programă de studiu rămâne neschimbată. Autoritățile cer insistent respectarea cu strictețe a legii și a ordinelor ministeriale cu privire la numărul orelor alocate fiecărei materii și a limbii de predare⁷.

Încheierea armistițiului deschide calea unor schimbări majore în învățământul românesc din Bihor. Preoții și învățătorii sunt chemați să contribuie la organizarea vieții social-economice și politice potrivit noilor realități geopolitice⁸.

II. Reorganizarea școlii în noul context politic

Precipitarea evenimentelor din lunile octombrie-noiembrie 1918, duce la schimbarea atitudinii autorităților maghiare față de învățământul în limbile naționale. Astfel, în data de 27 octombrie/9 noiembrie 1918, este transmis în toate parohiile românești din Bihor ordinul telegrafic al ministrului instrucțiunii publice din Ungaria, Lovássy, conform căruia, se sistează predarea limbii maghiare în cls. I și II a școlilor elementare, unde nu mai este obligatorie⁹. Începe astfel un proces de transformare a învățământului, de așezare a lui pe baze naționale. Această transformare are loc într-un context politic tensionat¹⁰. De aceea, preoților și învățătorilor li se cere să fie atenți la tulburările interne care primejdiesc siguranța publică, să facă tot ce stă în puterea lor pentru a se restabili ordinea. Episcopul vicar Roman Ciorogariu face un apel către preoți și învățători să noteze cu precizie în cazul fiecărei parohii toate fazele de prefacere, dacă au fost tulburări, cine le-a făcut, dacă s-a constituit gardă națională, să se colecteze proclamațiile și circularele la oficiul parohial, fiindcă toate sunt documente istorice, folositoare la monografiile comunelor, pentru a se *eterniza prefacerile prin care trece biserica și neamul*, întrucât sunt martori la creerea unei *istorii noi*¹¹. De asemenea, li se mai cere preoților și învățătorilor să nu neglijeze învățământul rural și să aplice reglementările legale în vigoare, să ceară cooperarea autorităților pentru asigurarea frecvenței școlare¹². La nivelul bisericii ortodoxe noul curs politic este oficializat după ședința Sinodului Bisericii Ortodoxe din Transilvania și Ungaria, care a avut loc la Sibiu, în data de 10 noiembrie 1918.

² *Ibidem*, f. 68-73

³ *Ibidem*, fond *Protopopiatul ortodox Beiuș*, dos. 160/1918, f. 20

⁴ *Ibidem*, f. 12-19, 98, 106-117

⁵ Idem, *Episcopia ortodoxă Oradea*, Protocoalele ședințelor Senatului Școlar Consistorial, dos. 518/1918, f. 19

⁶ Idem, fond *Protopopiatul ortodox Beiuș*, dos. 160/1918, f. 54

⁷ *Ibidem*, f. 165. Este vorba de ordinul ministerial nr. 57729/1914, în special paragraful 24 cu privire la predarea la cls. VI-a a Geografiei, Istoriei și Constituției țării.

⁸ *Ibidem*, f. 172

⁹ *Ibidem*, f. 224

¹⁰ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni*, Fundația Culturală *Cele Trei Crișuri*, Oradea, 1992, f. 171-172

¹¹ SJANBH, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, f. 225

¹² *Ibidem*, f. 226, 228

În data de 11/24 noiembrie 1918, episcopul arădean trimite o circulară către toate vicariatul orădean și toate protopopiatele din subordine, prin care anunță că în urma schimbărilor în sistemul de guvernare, sinodul bisericii ortodoxe din Transilvania și Ungaria, în ședința din 10 nov. 1918, a luat măsuri de înlocuire a rugăciunilor și pomenirilor pentru domnitorul țării și altele asemănătoare, cu altele corespunzătoare stării de acum. Noie rugăciuni, tipărite sunt trimise pentru distribuire la toate parohiile subordonate, pentru orientarea și acomodarea preoțimei locale¹³. În decursul lunii noiembrie, limba română devine limbă principală de predare în toate școlile confesionale ortodoxe din Bihor. La nivelul bisericii greco-catolice, schimbarea devine evidentă după decretul nr. 3150/1918 al episcopului greco-catolic de Oradea, Demetriu Radu, dat în Beiuș, la data de 23 Nov. 1918, prin care limba română redevine limbă oficială de predare la gimnaziul din Beiuș: *... Având în vedere că limba românească a fost scoasă din drepturile ei, că limba română este limba oficială a diecezei din jurul Beiușului, că gimnaziul a fost fondat pentru românii de aici, ...pe baza dreptului de liberă dispunere a națiunii române pentru soarta sa, ... dispunem următoarele: ART. 1. Pe viitor, începând cu ziua de 16 decembrie 1918, când se redeschid școlile acum închise pentru morbi, la Gimnaziul superior greco-catolic din Beiuș limba de propunere va fi, ca și la celelalte gimnazii românești din țară, limba românească, care totodată ca studiu originar va fi a se propune în atâtea ore la săptămână ca și alte limbi. Art. 2. Limba maghiară se va folosi în continuare ca ajutor pentru elevii, puțini la număr a căror limbă maternă este aceasta. Art. 3. Limba oficială a Gimnaziului va fi limba română. Art. 4. Limba și literatura maghiară va fi în continuare obiect de studiu ca și la celelalte gimnazii din țară...*¹⁴. Direcția superioară maghiară de învățământ reacționează imediat și trimite o adresă prin care cere de la direcțiunea gimnaziului clarificări, deoarece susține că toate contractele privind susținerea și activitatea gimnaziului au la bază legea școlară din anul 1883. Direcția de învățământ susține că, deși gimnaziul s-a abținut în a mai încheia un contract cadru în baza legii, totuși asigură în continuare *ajutorul de război, familiar și de anticipare*. Printr-o altă adresă se cer raportări cu privire la numărul de ore/disciplină ținute în anul școlar în curs și cum se va desfășura în continuare procesul didactic. Direcțiunea gimnaziului trimite un răspuns sumar, în care explică că, din cauza gripei spaniole majoritatea școlilor au fost mai mult închise, astfel că de la începutul anului școlar până în prima jumătate a lunii decembrie s-au făcut doar două săptămâni de școală. În paralel, direcțiunea gimnaziului raportează Ordinariatului toată această corespondență și cere îndrumări cu privire la felul cum ar trebui să se raporteze la cererile autorității maghiare de învățământ, dacă să-i mai răspundă și în ce limbă. Direcțiunea Gimnaziului e de părere că nu mai are ce să corespundeze cu Direcțiunea în chestiuni gimnaziale. Ordinariatul cere ca totuși, în perioada de tranziție, până la lichidarea oficială cu regimul unguresc, să nu se rupă legăturile, mai ales în problemele financiare, nefiind încă pregătit pentru preluarea acestei sarcini. De asemenea, limba de corespondență să fie limba pe care o știe Direcțiunea, *să nu se cadă în capcana puternicilor de ieri*, să se scrie în ungurește și să se rezume în limba română¹⁵. Modelul este luat de toate școlile confesionale greco-catolice din jurisdicția episcopiei orădene.

În data de 2 Decembrie 1918, la Alba-Iulia are loc Conferința profesorilor români din Transilvania. La această conferință participă reprezentanți ai tuturor școlilor confesionale și civile de toate gradele din Transilvania. Luând act de hotărârea Marii Adunări Naționale din ziua precedentă, Conferința dezbate și adoptă un plan de învățământ provizoriu pentru anul școlar 1918-1919, adaptabil pentru toate tipurile de școli din Transilvania pe perioada de tranziție, până integrarea deplină a provinciei în statul român. Schimbările propuse sunt următoarele: 1. În școlile primare, toate materiile se vor preda exclusiv în limba română. 2. În Preparandii, toate materiile se vor preda în limba română, excepție făcând cele Preparandiile de fete, unde facultativ se va introduce limba franceză. De asemenea, în gimnaziile și școlile civile. Limba maghiară se va păstra facultativ la clasele superioare, iar limba franceză va înlocui limba germană ca limbă de studiu, aceasta din urmă păstrând totuși un număr limitat de ore la ciclul superior. În școlile comerciale, predarea limbii maghiare și germane este lăsată la

¹³ *Ibidem*, f. 248

¹⁴ *Idem*, *Episcopia greco-catolică Oradea*, inv. 881, dos. 625, f. 146, mai vezi Viorel Faur, *95 de ani de la unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, la 1 Decembrie 1918*, f. 90-91

¹⁵ *Ibidem*, f. 162

latitudinea profesorilor. 3. La predarea Geografiei se vor folosi doar denumiri românești, locul Geografiei Ungariei fiind luat de *cunoștințe geografice asupra ținuturilor locuite de români*, despre Ungaria în noile ei limite teritoriale (*Ungaria nouă*) se va discuta în cadrul orelor alocate geografiei universale. 4. Disciplina *Istoria Românilor* va lua locul celei de *Istoria Ungariei*, din aceasta din urmă fiind predate doar acele părți care au legătură cu Istoria Românilor. 5. Programa de studiu pentru *Constituția Patriei* va fi modificată parțial, păstrându-se doar dreptul privat și criminal. În plus, se vor preda noțiuni despre *Constituția României*. De asemenea, s-a hotărât ca un exemplar al procesului-verbal al hotărârilor Conferinței să se trimită Consiliului Dirigent, care să ia măsuri de popularizare și implementare a proiectului până la unificarea învățământului pe întreg cuprinsul României Mari¹⁶.

Situația aparte din comitatele vestice ale Transilvaniei, face ca transpunerea în practică a hotărârilor de la Alba-Lulia să se facă mai dificil. Astfel, Senatul școlar ortodox ia hotărârea ca, în conformitate cu dispozițiunile generale privitoare la limba de propunere în școlile primare se ordonă introducerea limbii românești ca limbă de propunere și iar limba maghiară se menține ca limbă auxiliară pe toată durata de tranziție¹⁷. În data de 20 dec. 1918/2 ian. 1919, are loc în Beiuș Conferința profesorilor din protopopiatul ortodox Beiuș. Au fost prezenți, cu puține excepții, cu puține excepții toți preoții și învățătorii din protopopiat. S-a dat citre ordinului Consistorial dezbătându-se fiecare punct. Preoții prezenți au confirmat că în cele mai multe comune s-au ținut adunări populare și s-au constituit consilii naționale, cu excepția comunelor Copăcel și Cârpeștii Mari. În unele comune, au fost nemulțumiri și spiritele s-au încins. În cercul notarial Ceica mai este de lucrat, deoarece s-au vorbit lucruri care nu se potrivesc cu viitorul românesc. În Căbești și Pocioveliste nu s-a rezolvat problema preoților și e nemulțumire.

În protopopiatul Beiuș nu s-a făcut propagandă străină, decât la Ceica. În Beiuș, Consiliul Național a organizat adunări naționale pentru luminarea sătenilor. La ele au participat câte 3-4 țărani din 30 de sate din jur. Ele se țin de regulă joia, când e zi de târg. Până la data Conferinței, s-au ținut două. La sate, s-au ținut adunări naționale pentru constituirea Consiliului național în toto protopopiatul, conduse de către preoți, învățători și intelectuali, care fac totul pentru disciplinarea și progresul țăranimii.

În cursul Conferinței, când s-a intrat în detalierea planului de învățământ, s-a ridicat problema ordinului inspectorului școlar de eliminare a limbii maghiare de la cls. I și II. S-a pus întrebarea dacă limba maghiară va fi eliminată și de la celelalte clase, deoarece Consistoriul nu a lămurit problema. Se cerea autorității bisericești un răspuns clar¹⁸. Tot la Beiuș, în zilele de 25 Dec. 1918 și 6 ian. 1919, are loc Conferința profesorilor de la Gimnaziul din Beiuș, ocazie cu care se redactează un protocol cu problema schimbărilor de lipsă în învățământ pe restul anului școlar 1918/1919, la Conferința profesorală ținută la gimnaziul din Beiuș în data de 25 Dec. 1918 și 6 ian. 1919. Se comunică, că deocamdată se va ține legătura cu Direcția de învățământ. Ministerul unghuresc a sigurat pe anul 1918 30000 coroane ajutor de stat. Directorul constată că de faptul separării națiunii de sub opresiunea de până acum, se vor trage concluziile de lipsă și în cazul învățământului secundar. Din această cauză, profesorii prezenți la Adunarea Națională de la Alba Lulia în 2 dec. 1918 într-o Conferință improvizată au discutat și stabilit acele modificări care ar fi de dorit a fi introduse în planul de învățământ pentru restul anului școlar 1918/1919. Această hotărâre s-a comunicat și corpului profesoral din gimnaziu, părerile să se transmită Consiliului Dirigent. Consiliul admite că este just ca ordinariatul și C. Dirigent să dispună în reorganizarea școlară, amestecul străin numai ar stânjeni. Conferința din 25 decembrie declară că aderă la hotărârea de la Alba Lulia și decide înființarea unei comisii care să modifice planul de învățământ.

În data de 5 ianuarie în conferința constitutivă se prezintă propunerea de schimbare a planului de învățământ pe anul curent, potrivit împrejurărilor. Pe baza decretului din 23 nov, limba română devine limbă de propunere în întreg gimnaziul, la toate studiile. Numărul orelor de limba română devine cel care se cuvine într-un astfel de institut, se schimbă rolul cu limba maghiară. Se va reduce numărul orelor de latină și greacă iar germana va fi înlocuită de franceză

¹⁶ Idem, fond Școala de fete, dos. 15/1918, f. 7-8

¹⁷ Idem, fond Episcopia Ortodoxă Oradea, dos. 518/1918, f. 27, protocolul ședinței din 12/25 decembrie 1918.

¹⁸ Ibidem, f. 276

în anul 1919 doar la cl.III. Orele câștigate se dau științelor reale, geografiei, matematicii, fizicii, desenului și caligrafiei.

Conferința se va pronunța în sensul modificărilor definitive după ce vor afla cum au procedat și alte instituții de învățământ. Se hotărăște trimiterea unui comunicat Consiliului Dirigent. .. în zilele de prefacere națională... corpul profesoral de la gimnaziul nostru ... declară că se va supune întru toate dispozițiile sale... La hotărârile Conferinței de la Alba Iulia aderează și în principiu le primește întocmai, dar să se introducă treptat... în scopul organizării unitare a învățământului secundar crede de lipsă convocarea unui Congres profesoral, unde să se discute și să se prepare toate chestiile referitoare la organizarea învățământului secundar. Se cere de la Consiliul Dirigent introducerea unui plan unitar pentru toate școlile medii, dispoziții uniforme pe timpul de tranziție, organizarea unei administrații școlare românești independente, ca organele școlare străine să nu mai poată stânjeni prin amestecul lor dezvoltarea și organizarea școlilor noastre. Până la alte dispoziții a stabilit limba românească de propunere...¹⁹. La data de 20 februarie 1918, Consiliul Dirigent solicită școlilor românești să fie primiți la cursuri cei demobilizați, care au servit sub drapel și vor să-și continue studiile, elevi români și sași, născuți în anii 1896-1898²⁰. În data de 7/12 Ianuarie 1919, resortul de culte și instrucțiune publică al Consiliului Dirigent, trimite din Sibiu, episcopului unit al Oradei, Demetrie Radu, o adresă prin care noile modificări în programa școlară: *Având în vedere înaltul decret regal nr. 3631 din 11 Decembrie 1918, resortul cultelor și a instrucțiunii publice, ca suprema autoritate de stat în cuprinsul ținuturilor unite cu Regatul Român, ia următoarele măsuri privitoare la școlile primare confesionale române: 1. Limba maghiară împreună cu Istoria, Geografia și Constituția Ungariei se elimină din învățământul primar. În locul acestor materii se introduce în mod obligatoriu Istoria, Geografia și Constituția țării locuite de români. Orele de limba maghiară vor fi repartizate mai ales la noile materii până la noua fundamentare a învățământului.* Semnează Vasile Goldiș, șeful resortului de culte și instrucțiune publică²¹. Începând cu această dată, Consiliul Dirigent, prin resortul de culte și instrucțiune publică, preia practic administrarea școlilor din fosta monarhie dualistă. Pentru rezolvarea problemei deficitului de cadre didactice, în data de 11 ianuarie 1919, resortul Cultelor din C. Dirigent emite un ordin prin care dă dreptul fetelor care vor o carieră didactică să se poată înscrie la oricare din școlile normale românești, preparandii, de băieți²². Din punct de vedere economic însă, școlile românești, în special cele secundare, nu rup total legăturile cu statul maghiar. Un exemplu în acest sens este cererea adresată Ordinariatului greco-catolic de către profesorii de la Institutul pedagogic român din Oradea prin care îi cer acestuia să clarifice de ce nu primesc și ei ajutorul de război pe care în valoare de 300 cor. lunar, ajutor dat prin ordinul din 29 decembrie 1918 al Ministerului de Culte din Ungaria tuturor oficianților publici.²³

Între 6/19 și 8/21 Ianuarie 1919, are loc la Sibiu primul Congres general al profesorilor români din România nouă. Participanții, profesorii din toate institutele pedagogice române din Ardeal, Banat și din părțile locuite de români din Ungaria, discutând chestiunile zilei, în urma consfăturilor, au ajuns la următoarele concluzii:

În privința organizării, se hotărăște ca profesorii de la școlile superioare, gimnaziale și de specialitate să se organizeze într-o Uniune, cu un regulament special.

În ceea ce privește raporturile cu statul, se cere păstrarea organizării de la aceea dată a institutelor pedagogice, confesionale și de stat. Institutele confesionale vor urma să fie susținute material de stat, salariile egalizate și asigurate de stat. De asemenea, se cere ca Preparandiile să-și mențină profilul, potrivit rolului lor iar statul să aibă drept de inspecție, deoarece întreg învățământul este al statului român. Elaborarea planului de învățământ și organizarea internă a școlilor vor trebui să revină bisericilor.

Referitor la planul de învățământ, corpul profesoral de la cele 8 preparandii române (Blaj, Gherla 2, Oradea Mare, Arad, Caransebeș, Lugoj și Sibiu), admit ca pentru anul școlar 1918/1919, acesta să fie în conformitate cu hotărârile Conferinței din 2 decembrie. Astfel, se va elimina limba și literatura maghiară, istoria, geografia și Constituția Ungariei, care vor

¹⁹ Idem, fond *Episcopia Greco-catolică Oradea*, inv. 881, dos. 625/1918, f.

²⁰ *Ibidem*, f. 76

²¹ *Ibidem*, dos. 741/1919-1920, f. 7

²² *Ibidem*, f. 12

²³ *Ibidem*, f. 30

fi înlocuite cu cele materii similare românești. Limba și literatura română va fi predată într-un număr de 18 ore săptămânal. Pentru anul următor se va stabili o comisie, care până la data de 2/15 iulie să stabilească planul de învățământ. Comisia ar urma să fie compusă din reprezentanți ai preparanșilor, Consiliului Dirigent și Confesiunilor.

Consiile pedagogice pentru profesori ar urma să fie facultative. Se cere să se organizeze cursuri de pedagogie, istorie, geografia și Constituția României. La aceste cursuri vor putea participa și profesorii preparanșilor de altă limbă.

Potrivit hotărârilor Conferinței, în Preoaranșii nu vor putea preda decât profesorii cu pregătire specială și diplomă de profesor. În timpul de tranziție vor putea fi angajați și pensionari abili, persoane pregătite, învățători, absolvenți de teologie eminenți. Pentru profesorii ajutători, fiindcă nu au pregătire specială, se impune participarea obligatorie la toate conferințele pregătitoare. Se propune statului român să înființeze o școală normală superioară pentru a pregăti profesori. Se consideră ca ar fi în folosul țării să se mai înființeze școli de agricultură, de meserii și industrii, cursuri elementare de agricultură, să fie plătiți instructorii ambulanți pentru pomărit, albinărit, agricultura națională ș.a.

În ceea ce privește salarizarea, se cere ca profesorii și învățătorii să fie plătiți ca învățătorii secundari de la stat, urmând să se ceară Consiliului Dirigent întregirea salariilor. Se propune ca cei care au avut salariu egal cu cei de la școlile de stat ungurești, să fie plătiți ca profesorii de la facultăți și școlile secundare din vechiul Regat Român. La fel, pentru cei de la facultatea Teologică. Pentru profesorii de la școlile comunale urma să se ceară un salariu de 420 lei pentru începători iar pentru cei definitivii 820 lei, sume care să fie acordate începând cu 1 ianuarie 1919. Pentru cei căsătoriți se cerea un spor de 15%, majorat la 20% pentru cei care aveau copii. Pentru profesorii nereactivați se cerea întregirea pensiei. De aceleași beneficii urmau să se bucure și profesorii catiheti. Susținătorii școlilor române, urmau ca pe lângă salariu să acorde 20% adaus familiar, pentru fiecare membru de familie. Se cere de asemenea înființarea unei comisii de angajări, întregirea de salariu la toate categoriile de personal și pensii.

La propuneri și dorințe se precizează următoarele: statul să se ocupe de rechizite, să preia preparanșii de stat ungurești (Deva, Cluj, Criștur, Zalău, Arad, Sighetul Marmăției). Supravegherea preparanșilor ar urma să se facă cu revizori numiți dintre profesori. Elevii care au urmat preparanșii străine să fie primiți, la fel și profesorii, la preparanșii românești. Să se admită examenele care s-au dat la materiile scoase. Aceste dispoziții să fie aduse și la cunoștința școlilor maghiare și să se ia din timp măsuri de organizare. Se cere să se ia act de noua organizare a profesorilor, să se organizeze școlile române și să se redacteze noul plan de învățământ. Să se asigure pregătirea profesorilor și salarizarea.

În final rugămintea să se dea C. Dirigent tot sprijinul moral și material pt. înființarea tuturor instituțiilor culturale și de binefacere care să îmbunătățească traiul țaranului român, talpa țării noastre²⁴. Procesul-verbal al hotărârilor Congresului va fi înaintat Consiliului Dirigent.

Transpunerea în practică a deciziilor forurilor naționale românești întâmpină greutăți datorită faptului că, Bihorul se afla încă sub controlul forțelor militare maghiare. În comuna Tulca de exemplu, Oficiul parohial din cere lămururi în privința învățământului în limba română la școlile de stat de acolo. Se avizează că unicul învățător de stat român de acolo este dator a propune românește. Întrucât comuna dispune și de alți învățători care cunosc limba română, acestea să meargă să predea în locul învățătorilor de stat îndepărtați din comună. În Micherechiu învățătorul Gh. Gherdan din cere concediu 2 săptămâni din cauza tulburărilor din comună²⁵. În cele din urmă acesta va fi alungat și în locul lui va fi adus un învățător maghiar. Protopopul ortodox din Tulca solicită intervenția Consiliului Național Român pentru repunerea acestuia în funcție. Situația rămâne incertă, în condițiile în care, Gărzile naționale maghiare, împreună cu detașamentele de secui retrase din fața armatei române dezlănțuiesc prigoana împotriva populației românești. Învățătorii și profesorii români, intră printre primii în vizorul acestora. În data de 12/25 februarie, Protopopul Orășii raportează că învățătorul Vasile Filip din Bogeiu a fost ucis de soldații unguri în data de 8 februarie. Învățătorul Aurel Ionaș din Satu Barbă cere instrucțiuni și un martor la depunerea jurământului de fidelitate care i se pretinde față de

²⁴ *Ibidem*, f. 17

²⁵ *Idem*, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 519/1919, f. 1

republica maghiară²⁶. Prigoana împotriva populației și școlii românești se va încheia abia după ce trupele românești vor elibera această zonă de sub ocupația trupelor maghiare. Instalarea administrației românești crează premisele normalizării vieții social-economice și politice. Noile autorități administrative împreună cu bisericile românești vor lua măsuri pentru redeschiderea tuturor școlilor elementare de stat și confesionale, înființarea unora noi în localitățile unde nu existau și dotare acestora cu personal și material didactic; diversificarea învățământului secundar românesc prin înființarea unor școli medii românești²⁷. Programa școlară este modificată iar limba maghiară dispăre dintre obiectele de studiu²⁸.

III. Aspecte privind integrarea școlii confesionale într-un sistem școlar național unitar

Începând cu anul școlar 1919/1920, accentul cade pe integrarea tuturor tipurilor de școli din provinciile istorice într-un sistem unitar de învățământ. Este vorba în special de școlile confesionale. S-a început cu egalizarea salariilor și înființarea unor școli în localitățile unde nu exista școală românească²⁹, urmând ca în final să se ajungă la o programă unică și o conducere unitară. Înființarea de noi școli și integrarea învățătorilor confesionali în sistemul de stat au fost susținute de biserica ortodoxă și greco-catolică. Viziuni diferite apar în momentul în care statul, în virtutea ajutorului dat școlilor confesionale, vrea să se implice în conducerea acestora. La memoriul adresat Consiliului Dirigent de către Consistoriul greco-catolic din Oradea, acesta, prin resortul cultelor și instrucțiunii publice, va înainta în data de 6 septembrie 1919 o adresă Consistoriului, prin care va face cunoscut că, întrucât în comunele menționate în memoriu nu se vor înființa școli primare naționale ci se vor redeschide școlile confesionale, a căror importanță resortul o apreciază, pun în vedere ajutor de stat pentru toate aceste școli, dacă biserica va contribui ca până atunci la salarizarea învățătorului cu suma ce a dat spre acest scop înainte de închiderea școlii, dar cel puțin 50% din salariul învățătorului, se va îngriji corespunzător de edificiu, mobilier, rechizite și cheltuielile interne ale școlii³⁰. În decembrie 1919, Revizoratul școlar comunică decretul privind reorganizarea învățământului primar și înființarea noului tip de școli *naționale*. Consistoriul ortodox din Oradea nu se declară lămurit și va comunica revizoratului că așteaptă îndrumări de la Congresul Național Bisericesc³¹. Consistoriul Mitropolitan Ortodox se declară nemulțumit de noile prevederi ale regulamentului de reorganizare și trimite un memoriu Consiliului Dirigent, memoriu pe care-l trimite spre cunoștință și Consistoriului orădean³². La fel ca biserica greco-catolică, biserica ortodoxă cere ca statul să preia finanțarea școlii confesionale (spații de învățământ, dotări și salarii), dar conducerea școlilor să rămână în continuare atributul confesiunilor. Din acest motiv, se vor opune preluării școlilor de către autoritățile statului³³. Tot acum se ia în discuție pt. a fi armonizat cu regulamentele consistoriale ale școlilor confesionale, Regulamentul privind drepturile și îndatoririle învățătorilor, Regulamentul disciplinar pentru corpul didactic primar, elaborat de Secretariatul general al Ministerului de Instrucțiune Publică³⁴. În cursul anilor 1920 - 1921, concomitent cu uniformizarea salariilor profesorilor și învățătorilor de la școlile de stat și confesionale, sunt suplimentate și posturile didactice. Directorilor de școli și comitetelor parohiale li se propune predarea către stat a tuturor școlilor confesionale, în vederea unei mai bune administrări, cu mențiunea că personalul didactic numit de confesiuni va fi păstrat și asimilat celui numit de stat iar biserica va păstra controlul asupra conținutului religios al învățământului. O parte dintre directorii de școli și dintre comitetele parohiale acceptă noile condiții, însă conducerea bisericilor greco-catolică și ortodoxă se opune preluării școlilor confesionale de către stat³⁵.

²⁶ *Ibidem*, f. 3

²⁷ *Idem*, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 519/1919, f. 5-9

²⁸ *Ibidem*, f. 11

²⁹ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1936, f. 61-85

³⁰ SJANBH, *Episcopia Greco-catolică Oradea*, inv. 881, dos. 623/1919-1923, f. 1

³¹ *Idem*, *Episcopia ortodoxă Oradea*, dos. 520/1920, f. 1

³² *Ibidem*, f. 2

³³ *Ibidem*, f. 11-19

³⁴ *Ibidem*, f. 16

³⁵ *Ibidem*, f. 17, 18; dos. 521/1921, f. 1-19

Problema preluării de către stat a școlilor confesionale a fost una sensibilă. Bisericile românești protestează și acuză autoritățile că nu recunosc rolul bisericii în apărarea școlii românești și menținerea vie a conștiinței naționale în anii de ocupație străină. Din acest motiv, înainte de o reglementare definitivă a rețelei școlare, la 26 oianuarie 1921, George Popa Lisseanu, director în Ministerul Cultelor îi aduce la cunoștință lui Vasile Suci, arhiepiscop și mitropolit al Ardealului, propunerile privind statificarea școlilor confesionale. Se cere discutarea cu discreție a acestor lucruri, foarte importante pentru biserică, chiar în Consistoriu și apoi împreună cu Episcopatul Ortodox din Ardelă să se ia o hotărâre într-o conferință comună³⁶. Propunerea ministerului este de a trece școlile confesionale sub conducerea și controlul direct al statului, care le va susține financiar. Educația morală și religioasă rămâne la biserică. Corpul profesional va rămâne neschimbat, iar pe viitor numirile se vor face în conformitate cu legile statului, ținându-se cont, în măsura posibilităților de confesiunea populației la școlile primare, iar la cele secundare și speciale de caracterul confesional al școlii. Confesiunile vor avea dreptul să respingă manualele care contravin moralei religioase, să aia parte la procesele disciplinare. Învățătorii vor fi obligați – măsura se va lua pentru. Toate școlile statului - să ia parte duminica și de sărbători la liturghie, să cânte cu elevii, la școlile secundare să participe cu elevii la slujbă. Preoții vor face parte din toate comitetele școlare. Toate clădirile școlare și zestrea lor vor trece la stat. Fondurile și fundațiile școlare vor trece sub administrația statului, cele pentru ajutorarea copiilor de anumite confesiuni vor rămâne la confesiuni³⁷. De asemenea, G. Popa Lisseanu va trimite și o scrisoare cu caracter confidențial prin care justifică statificarea învățământului confesional, încercând să convingă de justetea demersului.. Potrivit argumentelor ministeriale, pornind de la tratatul de pace, statul român ar trebui să împartă egal sumele destinate învățământului confesional românesc cu cele destinate celelalte confesiuni străine, chiar dacă acestea au o situație școlară și materială mai bună, astfel ajutorul s-ar diminua. Mai mult, sunt informații că bisericile confesiunilor străine vor profita de aceste prevederi, pentru a-și deschide cât mai multe școli, unde se va face propagandă antiromânească³⁸. Cu toate aceste demersuri, procesul de statificare întâmpină greutăți. Au loc neînțelegeri dintre învățătorii numiți de stat și cei confesionali, unii dintre învățătorii confesionali au fost trecuți din oficiu la stat. Bisericile nu s-au lăsat convinse să renunțe de bunăvoie la școli³⁹. În acest context, în toamna anului 1919 se emite decretul privind reorganizarea învățământului primar, decret care păstrează principiile enunțate mai sus. Din anul școlar 1919-1920 toate școlile primare comunale și de stat din comunele românești se transformă în școli primare naționale⁴⁰. În data de 18 februarie 1920 este publicat noul Regulament Școlar⁴¹, urmând ca în februarie 1921 să apară și un regulament al cărților didactice.⁴² Între timp va fi acceptată și unificarea școlilor secundare. Spre exemplu, în ședința Consistoriului greco-catolic din 18 nov. 1920, sunt creionate condițiile de acceptare a eunificării școlii normale. Biserica pune la dispoziție spațiul, dar cere păstrarea numelui de Regală Greco-Catolică, iar problemele disciplinare să revină bisericii. De asemenea, dacă satul va contribui cu 50% la salarii, conducerea didactică va putea fi a statului. Se cere ca până la definitivarea fuziunii, școala să nu fie conturbată în activitatea ei⁴³. Unificarea școlară deplină va fi făcută abia prin Legea de organizare a învățământului adoptată în anul 1924⁴⁴.

³⁶ Idem, *Episcopia Greco-catolică Oradea*, dos. 623, f. 7

³⁷ *Ibidem*, f. 8

³⁸ *Ibidem*, f. 9

³⁹ *Ibidem*, f. 20-280

⁴⁰ *Ibidem*, f. 244-251

⁴¹ *Ibidem*, f. 256-269

⁴² *Ibidem*, f. 252-255

⁴³ *Ibidem*, f. 329

⁴⁴ Publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 161 din 26 iulie 1924